
Tenczer Tamás

Veszélyeztetettség és kriminalitás a gyermek- és ifjúkorban

A nyolcvanas évek vége óta eltelt időszakot elemző szociológiai felmérések egyik legriasztóbb megállapítása a gyermek- és fiatalkorúak életkörülményeinek folyamatos rosszabbodásáról tudósít.¹ A gazdasági-társadalmi változások rendkívül kedvezőtlenül érintik az ifjabb korcsoportokat. A tények és az előrejelzések mind jelen helyzetüket, mind pedig jövőbeli kilátásaikat tekintve legfeljebb a borúlátás mértékében térnek el egymástól. Írásomban külön foglalkozom azokkal a problémákkal, amelyek speciálisan a cigány fiatalok helyzetére vonatkoznak.

A veszélyeztetettség fogalmáról

„Veszélyeztetett az a kiskorú, akit a szülők-nevelők oly módon nevelnek és gondoznak, amely egy adott kultúrában, helyen és időben elfogadhatatlan” – írja Kerezi Klára, majd további meghatározásokat idéz legújabb könyvében (Kerezi 1995). A fogalom tartalmi elemzése során három részterületre bontja a veszélyeztetettség lehetséges formáit. Eszerint beszélhetünk a gyermek *a)* fizikai, egészségi állapotát, *b)* társadalmi integrációját, illetve *c)* morális fejlődését érintő veszélyeztetettségről. A gyakorlat felől közelítve nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ezek az – egyébként szükséges – megkülönböztetések a hétköznapi élet során nehezen elválasztható módon kapcsolódnak egymásba. Mégis rendkívül fontos az elméleti keretek tisztázása, hiszen a gyerekekkel hivatásszerűen foglalkozó szakmák képviselői, de adott esetben a szülők számára is világos, egyértelmű útmutatások szükségesek. Az eltérő értelmezések eddig különböző gyakorlati megoldásokat szültek, ezekre a későbbiekben még visszatérek. Most, amikor a hosszú évek óta készülő gyermekvédelmi törvénytervezet talán végre a parlament elé kerül, célszerű lenne egy olyan definíció kialakítása, amely egyértelműsége mellett többé-kevésbé mindenki számára elfogadható, és igazodik a jelenlegi gazdasági-társadalmi viszonyokhoz. Ezzel kapcsolatos kétségeimet azonban nem oszlatja el az a meghatározás, amely a már említett törvénytervezet szövegében az 5. oldalon olvasható:²

„Veszélyeztetettség: olyan magatartás, mulasztás vagy körülmény, illetve ezek következtében kialakult állapot, amely a gyermek *helyes irányú* (kiemelés – T. T.) testi, értelmi, érzelmi vagy erkölcsi fejlődését gátolja vagy akadályozza.”

A fenti definíció néhány – legalábbis számomra – homályos pontja pontosításra szorulna.

Nem tartom jó megoldásnak az ok és okozat összecsisztatását, bár tagadhatatlan, hogy amikor adott élethelyzetek megoldásáról van szó, a két dolog nem függetleníthető egymástól. Éppen emiatt tartanám szerencsésebb megoldásnak, ha a veszélyeztetettség mellett a veszélyeztető magatartást is külön definiálnánk. Bármilyen nehéz helyzetben élnek is családok, veszélyeztetettségről elsősorban a gyermekek esetében beszélünk. Olyan állapotról van szó, amelynek kialakulásában számtalan tényező játszhat közre a szülők, a környezet vagy éppen a gyerek részéről. A hatékony megelőzés érdekében fontos tisztázni, hogy az egyes érintettek veszélyeztető magatartása milyen mértékben járult hozzá a veszélyeztetett állapot kialakulásához.

Kerecsi definíciója – bár az előbbi szétválasztást ő sem alkalmazza – legalább egyértelműbb kategória. Nála már megjelenik néhány olyan szempont figyelembevételének igénye, amely például eltérő kultúrák együttélése esetén nélkülözhetetlen. A liberális értékrend egyik sarkalatos pontja a más-ság elfogadása, az ilyen vagy olyan szempontból kisebbséghez tartozók szokásrendszerének tiszteletben tartása. Jelentős eltérések esetén – Magyarországon például a magyar és a cigány kultúra közötti különbségek, gyermeknevelési szokások jöhetnek szóba – természetesen nagyon nehéz olyan jogi keretrendszert felállítani, amely mindenki számára úgy biztosít azonos jogokat és kötelezettségeket, hogy közben tekintettel van egy-egy népcsoport vagy kisebbség speciális viszonyaira. Jól ismert, hogy korábban anyagi veszélyeztetettség címen sok gyerek került állami gondozásba, közöttük arányukat tekintve felülreprezentáltak voltak a cigány származásúak, hiszen ez helyi szinten viszonylag egyszerű és olcsó „megoldása” volt a felmerülő problémának. Így érthető, hogy az anyagi veszélyeztetettség miatt állami gondoskodásba kerülők számának az utóbbi időben érzékelhető csökkenése arányaiban is csökkentette a bekerülő roma fiatalok számát, hiszen a kultúrájukban hagyományosan erős családi-rokoni kötelékek miatt eddig is ritkán fordult elő, hogy cigány családok önként adták volna állami gondozásba gyermekeiket. Ezzel szemben számuk jelentősen megemelkedett a veszélyeztetett gyerekek között.

A kilencvenes évek első felében ugrásszerűen megnőtt a gyámhatóságok által veszélyeztettként nyilvántartottak aránya. Számuk az 1989-es 129 997 főről 1994-re 319 259 főre emelkedett, majd 1995-re 304 000-re csökkent (Gibicsár 1996). A változások okai részben nyilvánvalóak, részben – a tendenciákat végiggondolva – riasztóak lehetnek. Egyrészt a lakosság nagyobbik részét érintő folyamatos reálbér- és életszínvonal-csökkenés, valamint a tömeges – jelentős mértékben tartós – munkanélküliség veszélyezteti a családok megélhetését. Az ellehetetlenülő életkörülmények, az anyagi nélkülözés, a változtatás és a változtatáshoz az anyagi eszközökön túl feltétlenül szükséges mentális képességek hiánya sok esetben szétzilálja a családokat ösz-

szertartó kereteket. A család megszűnik a nevelés elsődleges színtereként működni, sőt sok esetben önmagukat és egymást marcangoló tagjai számára pokoli csapdává változik. Nemhogy a „helyes irányú” nevelést – és ez a megfogalmazás lenne a másik gyenge pontja a veszélyeztetettség-definíciónak – nem képes biztosítani, de az egyre kaotikusabb viszonyok között is folyamatosan működő „veszélyes üzembént” egy bármikor bekövetkezhető „üzemi baleset” lehetőségét is magában hordozza. A deviáns magatartási formák terjedésével párhuzamosan növekszik az erőszak szerepe a családi konfliktusok megoldásában, s ennek rendszerint a gyermekek a szenvedő alanyai.

Az élet minden területét érintő átalakulás természetszerűen az erkölcsi érték- és normarendszert is fenekestül felforgatta. Nap mint nap találkozunk alapvetőnek hitt értékek megkérdőjelezésével, ugyanakkor sokak számára ellenszenves, „sikerorientált” életfilozófiák terjedése jelzi az új normák térhódítását. A magyar társadalom jelenlegi mentális állapotát mind Durkheim, mind pedig Merton anómiafogalmával körül lehetne írni.³ Ilyen körülmények között merész vállalkozásnak tartom, ha valaki a gyerekek minden szempontból „helyes irányú” fejlődésének törvényi kritériumait kívánja lefektetni. Igaz, ami igaz: a tervezet indoklás része is megemlíti, hogy

a veszélyeztetettség fogalmának meghatározása a gyermekvédelem sarkalatos kérdése, különösen akkor, amikor a veszélyeztetett gyermekek felderítésével és jelzésével összefüggő feladatokat különböző típusú alapellátások keretében különböző szervek és személyek – védőnő, háziorvos, nevelési-oktatási intézmény, nevelési tanácsadó, családsegítő szolgálat, rendőrség, ügyészség, bíróság – látják el.⁴

Mindezek a szervezetek és szakemberek eddig is eltérő módon értékelték a szóban forgó fogalmat.

Az utóbbi években például jelentősen csökkent az ismertté vált bűncselekmények között a kiskorú veszélyeztetése és a tartás elmulasztása, mert a büntetőjog igyekezett a problémát elhárítani. A rendőrség ilyen esetekben megtette a feljelentést a gámhatóság felé, majd megszüntette a nyomozást.

A veszélyeztetettként nyilvántartott gyermekek számának emelkedése – hatékony eszközrendszer hiányában – zömmel adminisztrációs többletmunkát jelentett az önkormányzatok gyermekvédelemmel foglalkozó munkatársai számára. A védő-óvó intézkedések hatástalanoknak bizonyultak, az esetleges és még a tüneteket sem igazán hatékonyan orvosló segélyeken kívül kevés támogatást, segítséget kaptak a családok. A készülő törvény tartalmaz ugyan gyermekjóléti és szociális normatívát, de jelentős kötelezettségeket is ró az önkormányzatokra. Ezért könnyen előfordulhat, hogy a jövőben nem a körülmények kedvező alakulása miatt csökken majd a veszélyeztetett gyerekek száma, hanem azért, mert az önkormányzatok abban lesznek érdekeltek, hogy az enyhébbnek ítélt eseteket ne is regisztrálják. Ezzel a takarékos megoldással saját munkájukat könnyíthetik meg.⁵ Az 1994–95-ös számadatok változása mögött – törvény nélkül is – megbújhatnak ilyen irányú tendenciák.

Egy másik lehetséges indok, amely miatt csökken a veszélyeztetettként

nyilvántartott gyerekek száma, az, hogy az önkormányzatok nem vezetnek ilyen nyilvántartást (ez saját konkrét tapasztalatom). Találkoztam már olyan indoklással, mely szerint a munkatársak „úgyis tudják, melyik családokkal van probléma”, és ezért nincs ilyen nyilvántartásuk.

Ahol viszont van veszélyeztetettségi kategória, ott általában négy szempont szerint csoportosítanak: az anyagi, a környezeti, a magatartási és az egészségügyi (a szülő egészségi állapota) szerint.

Az esetek döntő többségében az anyagi veszélyeztetettség a meghatározó, de sokszor egyéb szempontok is súlyosbítják a helyzetet.

Veszélyeztetett gyerekek az iskolában

Az iskolarendszerre, ezen belül is az általános iskolákra mint a családi nevelést kiegészítő funkciójú intézményekre igen fontos szocializációs szerep hárul a gyermek testi, szellemi, erkölcsi fejlődésének alakításában. Ahhoz viszont, hogy ennek a szerepnek az iskola eleget tudjon tenni, megfelelő cél- és eszközrendszerre van szüksége. A stratégiai ágazatként is definiált oktatás területén jelenleg zajló átalakulás a plurális iskolarendszer kialakulása felé tart ugyan, de fennáll a veszélye annak, hogy egy olyan intézményrendszer jön létre, amely majd a társadalmi rétegek szerint tagolódik.

A rendkívül éles társadalmi különbségek azonban már most is érzékelhetően megjelentek az iskolákban. A szülők jövedelmi szintjének különbségeiből fakadó eltérő lehetőségeket és az ezekből következő „neki igen, nekem miért nem?” típusú kérdéseket a gyerekek igen nehezen tudják feldolgozni. Ez azonban senkinek nem okozhat meglepetést, mivel a felnőtt társadalom jelentős része hasonló dilemmákkal birkózik.

A veszélyeztetett gyerekek zöme azokból az alsóbb társadalmi csoportokból kerül ki, amelyekben a szülők iskolai végzettsége, foglalkozási státusa általában alacsony. Ezekben a rétegekben az iskola által közvetített tudásnak igen kicsi a presztízse, s az amúgy is alacsony tanulási motivációt tovább gyengíti, ha a családban élő munkanélküli példáján keresztül a gyerekek a szakmatanulásra fordított idő haszontalanságát élik meg. A személyes háttér rendezetlensége magatartási problémákhoz, beilleszkedési zavarhoz vezet, s ezek a tényezők csak rontják az eleve gyöngye tanulmányi eredményeket, frusztrálják a gyerekeket az iskolába járás „élményével”.

A magas osztálylétszámok miatt a pedagógusok nagyon keveset tudnak segíteni a családi problémák megoldásában. Az oktatási intézményekben korábban működő gyermekvédelmi felelősök száma – akik az érintett gyerekekről úgynevezett veszélyeztetettségi kartont vezettek – az utóbbi időben csökkent, iskolai szociális munkások pedig egyelőre elvétve találhatók az iskolákban.⁶ Ők is általában a családsegítő szolgálatoktól „vezényelt” szociális munkások, hiszen az iskoláknak jelenleg nincsen keretük a foglalkoztatásukra.

Az utóbbi években a demográfiai viszonyok úgy alakultak, hogy egyre kisebb létszámú korosztályok kerültek tanköteles korba. A fejkvótás normatív finanszírozás azonban nem tette lehetővé kis létszámú osztályok kialakítását,

mert az intézményfenntartók által követett, racionalizáló megoldás a csoportok összevonását, illetve a fölöslegessé vált pedagógusok elbocsátását célozta. Maradtak a nagy létszámú osztályok, a pedagógusoknak továbbra sincs módja a hátrányos helyzetű gyerekekkel való differenciált, személyre szabott foglalkozásra. Márpedig egy 25–30 fős osztály munkáját 2-3 deviáns magatartású gyerek is képes tönkretenni. Különösen érvényes ez az olyan települések, településrészek iskoláira, amelyekben a veszélyeztetett gyerekek koncentráltan vannak jelen. Azok a szülők, akik élhetnek a szabad iskolaválasztás lehetőségével, inkább másik intézménybe íratják át a gyermeküket, ezzel akaratlanul is hozzájárulva az eredeti iskola gettósodásához.

A finanszírozás ellentmondásait talán pozitívan fogja befolyásolni a közoktatási törvény tavaly nyári módosítása,⁷ amely többek között különleges gondozáshoz való jogot biztosít a beilleszkedési zavarokkal, tanulási nehézséggel, magatartási rendellenességgel küszködő gyermekek számára. Az ilyen tanulók után kétszeres normatíva jár, s ez talán ad majd némi ösztönzést a speciális pedagógiai programok beindításához. Annak eldöntése, hogy kik tartoznak ebbe a kategóriába, független szakértői bizottságoknak, illetve a nevelési tanácsadók munkatársainak lesz a feladata. Márpedig a veszélyeztetett gyerekek zöme feltehetően megfelel majd a kritériumoknak. Az ő benn tartásuk az iskolarendszerben alapvető fontosságú, mert csak így van esély a súlyosan deviáns magatartásformák kialakulásának megelőzésére.

Korábban már említettem, hogy a veszélyeztetett gyerekek között jelentős arányt képviselnek a cigány származásúak. Abban többé-kevésbé mindenki egyetért, hogy társadalmi integrációjuk sikere nagymértékben függ attól: képes-e az oktatási rendszer az átalakulás során vonzó alternatívákat felkínálni a számukra. Abban viszont megoszlanak a vélemények, hogy külön cigány iskolai hálózat megteremtésével vagy a többségi gyerekekkel közösen tanulva lehet-e hatékonyabb eredményeket elérni. Ennek részleteibe azonban most ne menjünk bele.

A tényleges esélyegyenlőség megvalósulását még nagyon sokáig illúzióknak tartom, de az iskolára való intenzívebb felkészítéssel, a gyerekek közötti különbségek csökkentését hangsúlyozó iskola-előkészítő foglalkozások szervezésével talán megelőzhető lenne, hogy cigány fiatalok tömegét irányítsák át a korábban kiegészítőnek nevezett iskolákba, ahonnan azután sehová sem vezet út.

Egyfelől tehát az oktatási szolgáltatások bővítése lehet az intézményrendszer és a cigány kisebbség közeledésének egyik lehetséges módja. Másfelől a cigányságnak is számot kell vetnie azzal a ténnyel, hogy a tradicionális életforma a hagyományos módon nem folytatható tovább. Szó nincs asszimilációról, netán a cigány identitás vagy kultúra értékeinek fölszámolásáról. Csupán azoknak a készségeknek és képességeknek a megszerzéséről beszélünk, amelyek segíthetik az eligazodást a megváltozott társadalmi körülmények között.

A cigánysággal kapcsolatos társadalmi problémák tárgyalása-kezelése során már az indulásnál felmerült az a dilemma, hogy kit is kell cigánynak tekinteni. Két, markánsan eltérő vélemény létezik. Az egyik szerint cigánynak tekintendő az az ember, aki annak vallja magát. A másik vélemény

szerint az az ember cigány, akit a környezete annak tart. Megítélésem szerint a többségi társadalom jelentős része az utóbbi állítást részesíti előnyben, és szociológiai kutatások kiindulópontjául is ez szolgál.⁸ Az eltérő vélekedések okozta bizonytalanság azonban az oktatásban is zavarokat okoz. Az iskoláknak ugyanis lehetőségük van arra, hogy az intézményükbe járó, valamely kisebbséghez tartozó tanulók után kisebbségi normatívát igényeljenek a Művelődési Minisztériumtól. De ki és milyen kritériumok alapján dönti el, hogy ki tartozik valamely kisebbséghez?⁹ A pedagógusok érthetően ódzkodnak az ilyen irányú faggatózástól, de abból is botrány lehet, ha utólag derül ki, hogy az iskola – ha csak statisztikai szempontok miatt is – „lecigányozott” egyes családokat. Ezért aztán sok helyen inkább nem is foglalkoznak a kérdéssel, és emiatt elesnek a kiegészítő támogatástól.

Nehezíti a hátrányos körülmények között élő, veszélyeztetett fiatalok helyzetét az a tény is, hogy előttük szűkültek be leginkább a továbbtanulás lehetőségei. Az általános iskola nyolcadik osztályát befejezve eddig sem gondoltak túl gyakran a gimnáziumi felvételre. Az általában gyengébb eredmények alapján szerencsés esetben szakközépiskolában, többnyire azonban szakmunkásképzőben folytathatták a tanulmányaikat, amíg ez utóbbi iskola-típust a magyar ipari termelés – különösen a nehézipar – összeomlása maga alá nem temette. A tanulmányokat bezárták, s a fölöslegessé vált szakmákra képződött fiatalok a munka világa helyett a kényszerű szabadság személyiséget próbáló élményével ismerkedtek. Ez a tizenéves réteg, amely minimális vagy éppen semmilyen mértékben nem rendelkezik olyan intézményi kapcsolatokkal (család, iskola, munkahely), amelyek megkönnyítenék társadalmi beilleszkedését, a kriminalizálódás szempontjából rendkívül veszélyeztetett. Hiányoznak a pozitív minták, a kortárs csoportokon belüli bizonyítási vágy és kényszer pedig a kezdetben csínyeknek tűnő balhékat komoly bűncselekményekké alakíthatja.

A gyermek- és fiatalkori kriminalitás, illetve az erre adott társadalmi válasz

Az állami gyermekvédelem intézményrendszere Magyarországon a múlt század végén kezdett kialakulni. Addig elsősorban társadalmi szervezetek, karitatív egyesületek foglalkoztak a rászoruló gyerekekkel. Az ipari társadalom fejlődésével párhuzamosan megnőtt azoknak az utcán csavargó, züllött, kisebb bűncselekményeket elkövető gyerekeknek a száma, akiktől meg kellett védeni a tisztas adófizető polgárokat. Az okokat kevésbé kutatták, az elkövetett tetteket – a Csemegi-kódex szellemében – annál inkább büntették. A fiatalokkal való bánásmódot illetően elsődleges célként nem a megelőzés, az elkallódott gyerekek sorsának megjavítása, hanem a társadalom védelme fogalmazódott meg.

A kriminalizálódott fiatalokkal való bánásmóddal kapcsolatban jelentős szemléletbeli változás csak a századforduló után következett be az 1908. évi XXXVI. tc., az úgynevezett Büntetőnovella, és a fiatalkorúak bíróságáról szóló 1913. évi VII. tc. megalkotásával.

Ez a két törvény a bűnöző vagy a környezetében az erkölcsi romlás veszélyének kitétt fiataikorúval szemben a megtorlást (repressiót) majdnem teljesen kiküszöböli, és a hiányzó vagy elmulasztott nevelés megfelelő pótlása, illetve a veszélyeztetett fiataikorú részére megfelelőbb környezet biztosítása útján megelőzéssel és gondos igényiesítéssel igyekeznek azokat a fiatakorúakat, akik bűntett vagy vétség elkövetésekor életük 12. évét már meghaladják, de 18. évüket még be nem töltötték, a tisztességes életre visszavezetni és belőlük hasznos állampolgárokat nevelni.¹⁰

Ebben, a mai szemmel is korszerűnek mondható megfogalmazásban már érződik az az újfajta gondolkodásmód, amely a bűnelkövető fiatalban nem a javíthatatlan büntettest, hanem a nem megfelelő körülmények miatt eltorzult, de nevelhető személyiségű gyereket látta. A büntetőeljárás során a lehetséges intézkedési formák közül – dorgálás, próbára bocsátás, javítónevelés, fogház- vagy államfogház-büntetés – a bíró a fiatal további fejlődése szempontjából legcélravezetőbbnek mutakozó eszköz mellett dönthetett. A javítónevelés határozatlan időre szólt, az intézetből kikerülőt pedig a patronázs rendszer aktivistái próbálták meg visszavezetni a társadalom kebelébe.

12 éves kor alatt nem indítottak bűnvádi eljárást, bizonyos óvintézkedések megtételére viszont lehetőség nyílt. Ilyenek voltak például a házi felügyelet és az iskolai elzárás, amely mai szemmel nézve meglehetősen furcsán hat, különösen, hogy megjelenik az aktuális reformelképzelések között (Lévai 1994).

A büntethetőség alsó korhatárának megállapítása nagyon különböző eredményeket mutat az egyes kultúrák, illetve társadalmak összehasonlítása során, éppen ezért csak érdekességként jegyzem meg, hogy nemcsak bizonyos ázsiai, afrikai országokban büntetnek egészen fiatal korúakat, hanem például olyan fejlett országban is, mint Svájc, ahol a 7. (!) életév az alsó határ.

Magyarországon a második világháború utáni első Btk. módosítás során, az 1961-es V. törvényben emelték a büntethetőség alsó korhatárát 12-ről 14 évre. Az utóbbi években a terjedő gyermekbűnözés, valamint a fiataikorú bűnelkövetők által okozott cselekmények számának rohamos emelkedése következtében többen fölvetették, hogy csökkenteni kéne a korhatárt. Ez a nevelhetőség kudarcának beismerése mellett azért sem lehet járható út, mert hiányzik mögüle a feladatok ellátásához szükséges intézményrendszer. Ugyanezen oknál fogva nem kivitelezhető a felső korhatár emelése – mint másik felmerült javaslat – a 21. évre, hiszen egy, a bűnelkövetés szempontjából igen aktív réteget szabadítana rá a jelenlegi ellátórendszerre. Pusztán az az 1995-ös változtatás,¹¹ amely kimondja, hogy minden olyan ügyben, amelyben fiataikorú szerepel, a felnőtt korú terhelt ügyét is a fiataikorúak bíróságának kell tárgyalnia, jelentős többletterheket rakott a bíróságok vállára.

Az alábbiakban a gyermek- és fiataikorú bűnözés főbb tendenciáiról szeretnék szólni.

A gyermekek által elkövetett cselekmények döntő többsége nagyon elleni bűncselekmény. Lopás, betöréses lopás, illetve rablás, amelyet elsősorban csoportosan követnek el. A rablások során áldozataikat a saját korosztályuk-

ból vagy az idősök közül szemelik ki. Terjedőben vannak a vetköztetéses esetek, ahol egy-egy drága ruhadarab vagy értékes sportcipő elegendő az áldozattá váláshoz. Az elkövetők életkora átlagosan 13-14 év. (Főleg ezzel magyarázható a korhatár megváltoztatásának igénye.) Formálisan ép családhoz tartozik körülbelül 75 százalékuk, nagy részük viszont veszélyeztettként van nyilvántartva. Hozzávetőlegesen 10 százalék az állami gondozottak aránya.

A fiatalok csoportjában hasonlóak az arányok, az utóbbi évek adataiból azonban kitűnik, hogy az elkövetők számának stagnálása mellett rohamosan emelkedik az elkövetett bűncselekmények száma. Közel azonos számú elkövető számlájára 1991-ben 28 ezer, 1995-ben pedig már 140 ezer bűncselekmény róható fel.

Riasztó mértékben brutalizálódnak az erőszakos cselekmények elkövetési módszerei. Korábban az eszköz nélküli rablások során beérték az áldozat megfenyegetésével. A néhány év korkülönbség vagy a számbeli fölény érvényesítését nem kísérte olyan mértékű agresszivitás, mint manapság. Nőtt az eszközzel – gázspré, rugós kés stb. – elkövetett cselekmények száma, megjelentek az üzleti, pénzügyi rablások is. Sokszor tapasztalható, hogy az agresszivitás túlmeleg az erőszakra, ami „szükséges” a bűncselekmény megvalósításához – a magát megadó áldozatot is agyba-főbe verik. A gyakran megmagyarázhatatlan indulatokat a szakemberek egy része a hétköznapiak és a tömegkommunikációt átható erőszak lecsapódásaként értékeli.

Az igazságszolgáltatás nincs könnyű helyzetben. A „Pekingi Szabályok” szellemiségét nem könnyű átültetni a mai Magyarország viszonyai közé, bár a már említett, 1995-ös módosítások jelentős előrelépést jelentenek például a szabadságvonással járó büntetések és intézkedések szabályozásában, melyeket csak végső esetben szabad alkalmazni. A javítóintézeteki nevelés mint intézkedés ezentúl csak meghatározott időtartamra – 1-3 év – szólhat, ami lehetővé teszi a fiatalok előzetes letartóztatásban töltött idejének beszámítását. Erre eddig nem volt mód, így az eljárások elhúzódása sokat ártott a büntetés nevelő jellegének. Az eljárás kezdete után gyakran évek teltek el, mire az ügy a tárgyalási szakaszba jutott. Ha elfogadjuk azt a véleményt, hogy a büntetőjogi beavatkozás meghatározó célja az elkövető reszocializációja, akkor az ilyen típusú esetkezelés koránt sem mondható ideálisnak.

Ezentúl a büntetőeljárás során az ügyésznek bizonyos esetekben lehetősége lesz a vádemelés elhalasztására, s ezen időtartam alatt hivatásos pártfogó tartja a kapcsolatot a fiatalokkal, és próbál neki segítséget nyújtani. A pártfogó felügyelet intézménye a GYIVI-khez kapcsolódva meglehetősen kényes határvonalon mozog, hiszen a hatósági, a kontroll- és a szociális-segítő szerepek egymásnak sokszor ellentmondó feladatait kell összeegyeztetnie (Kerezi 1990). Megfelelő eszközök hiányában az utóbbiaknak nem mindig tud, az előbbieknél pedig nem mindig akar megfelelni.

Magyarországon a büntetőeljárás során alkalmazható olyan, alternatív technikák, mint a diverzió vagy a mediáció, még nemigen nyertek teret. Az előbbi lehetőség elsősorban a fiatalok által elkövetett, kisebb súlyú bűncselekmények esetén jöhet szóba. Olyan megoldást kínál, amely

az állami büntető igazságszolgáltatás arányát, részesedését kívánja visszaszorítani, és a bűnözésre inkább az informális, a hagyományos büntetőjogi kontrollon kívüli reakcióeszközökkel reagál (Nagy 1994:49).

A mediáció fogalma a jóvátétel problémaköréhez kapcsolható – kárjótételt, kiengesztelést, elégtételadást, konfliktusrendezést, kibékítést, tettes–áldozat-kiegyezést jelenthet. „Jóvátételen a bűncselekmény következményeinek a kiegyenlítése értendő a bűnelkövető önkéntes teljesítése révén” (Nagy 1994:51). Hollandiában például 1983 óta van mód arra, hogy a fiatalkorú elkövetőkkel szemben ilyen típusú eszközöket használjanak fel, a HALT-irodákon keresztül (Katona 1993:100–101). Befejezőként röviden ezek működését ismertetem:

Azok a 12–18 év közötti fiatalok, akik viszonylag csekélyebb súlyú, általában vagyon elleni bűncselekményt követtek el, és vállalják az együttműködést az irodával, mentesülhetnek a büntetett előélet következményeitől. Az iroda közvetítő szerepet vállal az elkövető és a sértett között. Gondoskodik arról, hogy a kár azonos pénzből, akár a saját erőből történő helyreállítás révén megtérüljön. Ha azonban az elkövető nem tartja be a megegyezés feltételeit, a büntetőeljárás az ügyészi vádemelést követően visszazökken a megszokott kerékvágásba. A hagyományos büntetőjogi szankciókkal szemben a hatékonysági vizsgálatok igen eredményesnek ítélték a HALT-irodák működését, amelyeket a holland gyakorlatnak megfelelően alapítványi formában tartanak fenn.

Jegyzetek

1 Legutóbb például Andorka Rudolf írása szól a gyermekek szegénységéről (Andorka 1996).

2 Tudomásom szerint ez volt a végleges változat a számtalan tervezet közül. Ez került a kormány elé, amely el is fogadta.

3 „Durkheim az anómia fogalmát annak kapcsán vezette be, hogy a modern társadalmakban a hagyományos normák és szabályok föllazulnak, újak pedig nem váltják fel ezeket. Anómia akkor alakul ki, amikor a társadalmi élet egy adott területén nem léteznek világos szabályok, amelyek vezérelnék az emberek viselkedését. (...) Merton módosított anómiafogalma arra a feszültségre utal, ami az elfogadott normák és a társadalmi valóság konfliktusa miatt alakul ki az egyénben. (...) ...a hátrányos helyzetűek többségének nagyon kicsi az esélye, hogy előbbre jusson. Azokat pedig, akik nem tudnak »érvényesülni«, a többiek elítélik »élhetlenségükért«. Ilyen helyzetben nagy a kísértés, hogy az ember bármilyen áron, akár törvényes, akár törvénytelen úton, megpróbálja »felemelkedni«” (Giddens 1995:146).

4 *Gyermekvédelmi törvénytervezet*. Részletes Indoklás, 83.

5 Részletesebben: Interjú Kerezi Klárával. *Háló*, 1996. 3–4:15–17.

6 A főváros több kerületében hoztak létre iskolai szociális munkás csoportokat, elsősorban a családsegítő szolgálatok égisze alatt. A IX. kerületben például Gyermekjóléti Szolgálat néven tavaly vált le a CSSK-ról. Munkatársai felosztották maguk között a kerület összes iskoláját és óvodáját, idén pedig megnyitják 16 férőhelyes kríziszállójukat gyermekek részére.

7 1996. évi LXII. törvény a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról, melyet az Országgyűlés az 1996. július 3-i ülésnapján fogadott el. (Magyar Közlöny 1996/61:3843.)

8 Mind az 1971-es, mind pedig az 1994-ben megismételt Kemény-féle vizsgálat ebből indult ki.

9 A főváros VIII. kerületében van már olyan iskola, ahol egy osztálynyi kínai gyerek is tanul. Az ő esetükben egyszerűbb a helyzet. Mivel a kínai nem tartozik a Magyarországon hivatalosan bevett 13 etnikum és kisebbség közé, utánuk nem igényelhető kiegészítő norma-tíva.

10 *A magyar börtönügy* (A szabadságvesztés büntetések végrehajtása.) Budapest, 1929. Pallas Rt. nyomdája.

11 Az 1995. évi XLI. törvény jelentősen módosítja a fiatalokkal kapcsolatos büntető-eljárások szabályait.

Felhasznált irodalom

- Andorka Rudolf (1996): A gyermekek szegénysége. In: *Népszabadság*, december 14.
- Gibicsár Gyula (1996): A gyermek- és fiatalkorúak devianciájának okai és főbb jellemzői. In: *Magyar Jog*, 9.
- Giddens, Anthony (1995): *Szociológia*. Budapest: Osiris.
- Katona Géza (1993): A holland bűnmegelőzési rendszer bemutatása. In: *Rendészeti Szemle*, 8.
- Kerecsi Klára (1990): A pártfogás dilemmája: Kontroll vagy segítő kapcsolat. In: *Esély*, 5: 53–66.
- Kerecsi Klára (1994): A védtelen gyermek. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó.
- Lévai Miklós (1994): A fiatalok bűnelkövetőkkel szemben kiszabható büntetőszankciók reformja. In: *Büntetőpolitika, bűnmegelőzés*. Gönczöl Katalin szerk. Budapest: ELTE Szociológiai Intézet.
- Nagy Ferenc (1994): Jóvátétel mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája. In: *Büntetőpolitika, bűnmegelőzés*. Gönczöl Katalin szerk. Budapest: ELTE Szociológiai Intézet.

Figyelmükbe ajánljuk!

A Kávé Kiadó gondozásában
az Ünnepi Könyvhétre megjelent

DIÓSI ÁGNES

Várj, madár...

200 oldal / 730 Ft

ADAM B. SELIGMAN

A civil társadalom eszméje

240 oldal / 780 Ft